

Zagovarjanje pri dveh slovenskih književnikih

Milko Matičetov

V našem razmeroma mladem umetnem slovstvu se spet in spet uveljavljajo osebnosti, ki so zrasle na vasi. Duhovni obraz kmečkega človeka se v delih umetnikov s podeželja seveda zrcali zelo različno. Pri tem odločajo poleg čisto osebnih avtorjevih izkušenj in nagnjenj tudi zunanje okoliščine, n. pr. doma in v svetu veljavni literarni tokovi, tako ali drugače usmerjeno zanimanje dobe in podobno. Če bi strnili vsa — tudi medsebojno nasprotna — pričevanja književnikov o življenju slovenskega človeka na vasi, bi dobili pisano, a v celoti vendar skladno podobo. Neki pisec je namreč bolj epsko široko zagrabil zunanje dogajanje, drugi je ljubeče posvetil v najskritejše kotičke, tretjemu je morda pri srcu sožitje kmeta z naravo, četrti v temnih barvah riše strasti, pomanjkanje, socialne zaostritve, medtem ko peti že išče odrešilne poti iz stisk, ne da bi obupaval ob gospodarskem ali duhovnem propadanju. Kar je pa kdo hote ali nehoče izkrivil, bi v luči drugih skrbnejših podatkov samo ob sebi zbledelo.

Etnograf, ki mu je predmet raziskavanja ljudsko življenje v vseh mogočih pojavih, bi bil na krivi poti, če bi odklanjal pričevanja književnikov. Nekritično sicer ne gre sprejemati vse od kraja, kar je kdo kdaj napisal, v splošnem pa smemo mirno reči, da je v književnih delih manj izmišljenega, kakor se nam navadno zdi. Če pomislimo, kako se celo znanstveniki včasih motijo pri razlagi raznih pojavov, bomo umetnikom tem lažje spregledali podobne pomote, večkrat pa jim bomo morali biti hvaležni za spoznanja, do katerih so prišli z umetniško intuicijo. Pri vsej obilici dragocenega gradiva nas sistematično etnografsko ekscerpiranje domače književnosti še čaka v celoti.

V naslednjem bi rad pokazal, kako sta dva naša književnika — Dragotin Kette in France Bevk — vključila v svoj umetniški tekst etnografsko sila zanimiv pojav — zagovarjanje.

1. Dragotin Kette

Kot zadnji izmed Kettejevih podlistkov v »Slovenu« je 1. in 3. maja 1897 izšel spis z naslovom *Zakaj in kako sem zagovarjal strup staremu Šimonci*. Z jedrom te »slike«, ki je najbrž avtobiografska, se moramo spoznati поблиže.

Malček Nine (= Kette),¹ ki se je v trdi očetovi šoli ravno naučil brati, gre nekega dne z materjo v vas k Šimonovim. Tam »se je pričelo čevrljanje in klepetanje, prav po stari navadi«. Sedeli so pri ognjišču.

Kar pristoka zdajci stari Šimonca v vežo. Držal se je še bolj sključeno kakor sicer, a neprenehoma vzdihoval: »Ajeja, ajeja!«

¹ Za uradno ime Karel so med zahodnimi Slovenci pogoste oblike Nino, Nini, Nine, Ninče ipd., ki nam jih je posredoval Trst. Oblika Tine ali Tinček (po podatkih J. Ribariča, gl. op. 5 v uvodu k ZD¹) se mi zdi sumljiva in bi jo bilo treba preveriti med morda še živimi Kettejevimi vrstniki v Zagorju.

»Za božjo voljo, kaj ti je?« začela je vpraševati prestrašena Šimonka.

Ali on ni slišal. Le za trebuh se je držal in neprenehoma jecal: »Ajeja, ajeja!« in skoraj butnil skozi vrata v sobo ter legel na skrinjo, venomer vzdihujoč: »Ajeja, ajeja!«

»Kaj ti je, kaj ti je?« tarnala je starka, sklonivši se čezenj, ali od njega ni odgovora. (...)

»Nič glasu ne da od sebe,« zdihovala je venomer. Čez nekaj časa je prihitela iz sobe vsa bleda in prepadena ter dejala z votlim glasom: »Slišite, nekaj je zagodrnjal, nekaj takega kakor 'strup' je rekel. Slišite, kaj če ga je kak gad pičil. Zagovarjati treba. Pa kdo bi zagovarjal? Jaz ne znam brati... Slišite, kaj če bi vaš Nine?«

Meni je kar srce obstalo, tako sem se ustrašil. Kaj, jaz naj zagovarjam? Kaj pa je to zagovarjati?... Ali ni to nekaj s hudobnim duhom v zvezi?... Joj, joj, jaz pa že ne, da bi me vzel... Take in enake misli so mi hipoma šinile skozi glavo.

Moji materi se je to še nekako smešno zdelo. »I nò, pa naj gre,« so dejali.

»Ju, ju,« začel sem tuliti, »jaz že ne, da me vzame...«

»Kdo te bo vzel?« vprašali so Šimonka, a ko so končno uganili, koga mislim, začeli so me tolažiti: »Jej, Ninče, nikar se ne boj, saj ni nič hudega. Ti boš samo lepo pred očetom bral na listku, kar bo gori zapisano, pa se ti ne bo nič hudega zgodilo. I, saj smo mé zraven.«

Te besede so me nekoliko potolažile. Vzlic temu sem strahoma pričakoval tistega listka. Mati so šli ponj prav noter na dno v skrinji, kjer so ga imeli shranjenega v podolgasti škatlici v molitveniku. (...)

»Na,« so dejali mati, prišedši iz sobe, »vidiš, Nine, tu je zagovor. Ti pojdi lepo počasi pred očeta in beri pred njim na glas to molitev. A Bog obvaruj se smejati, ker potem bi zagovor ne imel nobene veljave. Veš! No, zdaj pa pojdi, Ninče!«

To se mi je roka tresla, ko sem jemal listek (...).

»No, pojdi, pojdi, Ninče!« dejali so zopet mati in me potisnili skozi vrata v sobo.

Notri je bila polutema, kajti mati so zagrnila okna, da bi me kdo ne motil pri tem imenitnem opravilu. (...)

Počasi, počasi sem lezel proti bolniku na skrinji. Stari Šimonca se mi ni že več zdel stari Šimonca; ne, kdo drugi, tuj, neznan človek leži tamle kakor mrtev. Miren je, niti ne gane se, a hrope tako težko, težko. (...) Tako le na pol gleda skozi trepalnice in strmi v strop. (...) Sklenil sem, ne pogledati nikamor in jel šepetati zagovor.

»Zagovarjam te...« šepnil sem, a kakor da bi me nekaj udarilo po srcu. Zdelo se mi je, da se je zganil starec. Pogledam tja, on leži mirno in se ne gane.

»Da ti nimaš nič opraviti pri tem človeku, bodi si...« Šimonca je zajecal, se prijel za trebuh in nagnil glavo proti meni. Solze so mi silile v oči, da sem komaj razločeval črke na papirju, čitajoč naprej.

»Gad ali gadinja, kača ali kačon, viper ali vipera, modras ali modrasica, zelenec ali zelenka in da imaš ti ta tvoj strup vzeti od tega človeka...«

V tem se je stari Šimonca nenadoma privzdignil, se obrnil proti meni, izbuljil oči, odprl usta, kakor bi me hotel...

Toda jaz ga že nisem več videl. Zbežal sem iz sobe, kakor da bi me veter nesel, a v veži spustil se v silen jok. (...)²

Po mojem imamo tu opisano resnično doživetje iz Kettejeve mladosti. Dogodek je postavljen v čas »okoli petnajstega majnika štiri in osemdesetega leta«. Takrat je bil Kette osem let star in je živel v Zagorju na Pivki. Za hišno ime »Šimonovi« ne vem, če je pravo.³ Hiša sama je zelo skrbno opisana zunaj in znotraj; pisec je pač imel živo pred očmi stvarno podobo hiše kaknega soseda ali sorodnika, kjer se je v zgodnji mladosti rad mudil in mu je bilo vse dobro poznano. Podatki o Šimonkinem molitveniku (zgoraj smo jih izpustili) so tako natančni, da je urednik ZD mogel po njih določiti, katera knjiga je to bila. Prav tako stvarno in zanesljivo pa je vsaj do neke meje tudi Kettejevo poročilo o zagovarjanju.

Predvsem pritegne pažnjo listek, ki so ga imeli shranjenega v škatlici v molitveniku na dnu skrinje. Podobne listke z zagovori je mogoče najti tu in tam na deželi še danes. Tudi način spravljanja se ujema z dejanskim stanjem. Vendar gre tu še za nekaj: ali je Kette 1897 navajal besedilo zagovora, ki naj bi ga bil bral 1884, po spominu? To je skoraj izključeno. Med pisanjem črtice »Zakaj in kako sem zagovarjal...« je moral imeti pri roki vsaj prepis zagovora, če ne izvirnega listka. Na vprašanje, kje naj bi bil dobil gornji zagovor, pa moramo odgovoriti, da pri sorodnikih ali znancih v Zagorju, v Košani, v Trnovem, na Premu ali kje drugje — vendar samo na zahodnih slovenskih tleh. Drugod je namreč zagovor s temi oblikami (kačon, vipera) težko mogoč.

Kette svoje predloge verjetno ni izčrpal do kraja. Iz nje je vzel samo to, kar se mu je zdelo (z estetskega stališča) najprimernejše za objavo. Kljub temu pa bi bil Štrekelj leta 1904 brez dvoma sprejel tudi ta odlomek v svojo zbirko med obredne pesmi, da mu ni ušel. Ko bomo pristopili k izdaji dodatkov k Štreklju, ga ne bomo smeli prezreti.

V Štrekljevi zbirki je Kettejevemu odlomku zagovora najbližja »beseda« iz Podkrncev (SNP III 5169). Ta tolminski zagovor, ki ga je zapisal Gregorčičev bratranec Šimen Gregorčič ml., a iztresel »Iz potne torbe« Fran Erjavec leta 1883, je obširnejši in popolnejši od Kettejevega notranjskega, vendar se oba delno krijeta.

² KETTE, Zbrano delo, II. Uredil Fr. Koblar. DZS, Ljubljana 1949, str. 52–60. — Iz K. črtice sem tu posnel samo, kar se mi je zdelo bistveno v zvezi z zagovarjanjem. Kjer je kaj izpuščenega, stoji (...). Zagovor je tu nalašč v polkrepkem tisku.

³ Neka Šimonovka je omenjena tudi v avtobiografski črtici »O smrti očetovi«. Toda K. oče je umrl v Košani, zagovarjanje pa naj bi se bilo vršilo v Zagorju — v hiši št. 114 (?).

Kette, notranjski Kras: Gregorčič, Podkrnci:

*Zagovarjam te,
da ti nimaš nič opraviti
pri tem človeku,
bodi si gad ali gadinja,
kača ali kačon,
vipera ali vipera,
modras ali modrasica,
zelenec ali zelenka
in da ti imaš ta tvoj strup vzeti
od tega človeka...*

*Ti (črv) ne smeš nič škodovati
Temu človeku... [v. 28—29]*

*Bodi kača ali kačon, [v. 11]
Bodi vipera ali vipera, [v. 12]*

Bodi zelen ali zelena... [v. 19]

Ti imaš svoj strup nase vzeti... [v. 24]

Toda etnograf se pri zagovarjanju seveda ne more zadovoljiti samo z zagovorno formulo. Prav tako ga bo zanimalo, s čim si zagovornik še pomaga, ali in kdaj morda dodaja tradicionalnemu zagovoru navadne ali liturgične molitve, ali besede spremlja z znaki in dejanji, ali ima pri roki kake predmete, itn. V Kettejevem prizoru pa vsega tega pogrešamo.

2. France Bevk

Pri Vodnikovi družbi v Ljubljani je leta 1936 izšla Bevkova povest *Srebrniki*. Avtor je vanjo spretno vpletel zagovarjanje, ki zavzema skoraj celo trinajsto poglavje. Takole nam ga je podal:

Marjanca je žela travo ob njivi blizu potoka. Nevede je stopila na modrasa, ki jo je pičil v golo nogo.

Kriknila je in odskočila, nato ga je presekala s srpom. Rana je bila neznatna, komaj vidna, kakor da se je zbodla s trnom. Od rane je tekla po nogi tenek curek krvi, ki se je nad členkom strdil v rdečo jagodo.

Marjanca je utrgala trpotčev list ob stezi, z njim obrisala kri in ga vrgla proč. Nato je usekala enoletno leskovko, nabodla nanjo oba dela modrasa in ju je obesila v grm.

Žela je dalje. Noga jo je od trenutka do trenutka huje bolela. Zdelo se ji je, da ji zateka. (...)

Micka (hči) je poklicala očeta, ki je kosil v senožeti nad hišo. (...)

»Če ne bo odnehalo, bo treba panati,« je menil Jeram (oče, Tone) tehtno.

In ni odnehalo. (...) Marjanca je stiskala zobe in štokala, zdaj pa zdaj je silila v nezavest.

»Pojdem,« se je odločil Tone. »Pojdem!« (...)

Starega Robarja, h kateremu je bil namenjen, je našel ob poti; obračal je zagrabe in vlekel dim iz polžka, ki mu je tičal med zobmi.

»Hitro z menoj!« mu je zaklical Tone strastno, ko je pomislil na ženin izgubljeni pogled, ki ga je ob odhodu spremljal skozi vrata.

»Kaj se je zgodilo?«

Ko je izvedel, da je Jeramka v nevarnosti, je ugasnil polžka in ga potisnil v žep.

»Počakaj me, takoj se vrnem.«

(...) Ko se je sosed vrnil, sta krenila v hrib. (...)

Dospela sta. Marjanca je imela velike, zmedene oči, ki so nečesa iskale pod stropom. Zdaj pa zdaj je v bolečini spačila obraz. Noga ji je počivala na blazini. Bila je gola, zatečena, goreča in je trepetala v drobnih tresljajih.

»Ali boli?« jo je vprašal Robar. Marjanca je prikimala.

»Kmalu bo odleglo,« je rekel odvažno in se je odkril.

Segel je v žep in privlekel iz njega malo, v kožnat papir vezano knjižico, konec tanke voščenke in za bob svinca.

Prižgal je voščenko in se okrenil do bolnice, ki je bila videti mirnejša.

»Marjanca, ali veruješ v pananje?« jo je vprašal.

»Verujem,« mu je odgovorila vdano.

Stari Robar je pokleknil k postelji in ji položil košček svinca na rano. V levici je držal svečico, a v desnici malo knjižico, ki jo je odprl.

»Pripravi kos kruha!« se je ozrl na Toneta. »Ali je na ognjišču kaj ognja?«

»Je,« mu je odgovoril Jeram. »Tu je kruh.«

Robar je naredil križ nad Marjančino nogo, nato je začel moliti iz knjižice. Trudil se je, da je položil v glas dobršno mero grozotne svečanosti.

»Oh, ti sveti Mager! Oh, ti sveti Maric! Oh, ti sveti Štefan! Strup, odkoder si prišel, tako daleč pojdi nazaj! Nuj, strup, od Marjance pojenjui!« Nato je rekel Marjanci: »Zmoli pet očenašev in pet češčenamarij ter apostolsko vero, tudi jaz bom molil na tiho.«

Svečane minute tihe molitve so trajale zelo dolgo. Nato je starec vzel kos kruha in govoril vanj:

»Moj Bog oče, Bog sin in Bog sveti Duh! Strup, zarotim te,« je uprl oster pogled v nogo, ki ni mirovala zaradi bolečine, »da greš na ta kruh, a s tega kruha pojdi v modrasa, v imenu Boga očeta, Boga sina in Boga svetega Duha in v imenu svetega Šempasa.«

Napravil je tri križe, nato je trikrat pljunil na kruh in ga je podal Tonetu.

»Nesi ga na ogenj!«

Tone je ubogal. Kruh se je zvil v plamenih in počrnel. Stari Robar je bral dalje, glas se mu je nekoliko spremenil, ni bil več tako roteč.

»Tam stoji sveta gora, na ti gori stoji sveti stan, na tem stanu stoji sveti Šempas in sveti meč v rokah drži. Prišla je k njemu Mati božja in je prinesla na rokah usmiljenega Jezusa in je rekla: Zakaj ne pomagaš temu človeku, tej Marjanci?«

Zmolila sta apostolsko vero, glasno, besedo za besedo. Robar se je dvignil, upihnil svečo, vzel svinec z rane in dejal:

»Če hočeta Bog in sveti Šempas, pomagalo ti bo.«
Prinesli so mu žganja in kruha. (...)»⁴

Razlika med Kettejevim in Bevkovim zagovarjanjem je očitna. Tam smo videli preplašenega dečka, ki je po naključju moral sprejeti čudno vlogo, medtem ko tu nastopa star, izkušen, poklicni zagovornik: svoje delo opravlja samozavestno, po vseh predpisih nenavadne obrti, ki je sam v njej mojster. Po podatkih, ki so mi jih dali zagovorniki v Beneški Sloveniji (pred vojno), v slovenski Istri in na Dolenjskem (po vojni), morem reči, da je Bevkov opis zagovarjanja etnografsko popolnoma zanesljiv. Pregled slovenske literature o tem predmetu⁵ bi celo pokazal, da nam po strokovni plati do zdaj menda nihče ni predstavil zagovarjanja tako živo in izčrpno, čeprav vemo, da so dobri opisi podlaga vsakemu nadaljnjemu razpravljanju.

Kdor ve, kako težko je pridobiti si zaupanje zagovornika in pripraviti ga do tega, da ti razkrije svoje skrivnosti, najbrž ugiblje, od kod je France Bevk tako dobro poučen. Delen odgovor na to beremo že v njegovih »Začudenih očeh«, ki so izšle v Ljubljanskem zvonu istega leta kot »Srebrniki«. Vsak dvom pa mora končno odpasti, odkar je pisatelj sam tudi ustno potrdil, da je v starem Robarju upodobil svojega deda Jakoba. In takrat, ko je to povedal, je z lepo kulturno gesto daroval Etnografskemu muzeju v Ljubljani svojevrstni corpus delicti — »v kožnat papir vezano knjižico«,»⁶ zagovorni priročnik Jakoba Bevka (glej prepis v Dodatku).

V zgoraj navedenem odstavku iz povesti »Srebrniki« imamo zagovorna dejanja, ki jih izrecno predpisuje naša knjižica: moli 5 očenašev, 5 češčenarij in vero, reci na kruh »Moj Bog...«, pljuni trikrat na kruh; križanje čez rano je nakazano kar sredi besedila s +; nazadnje se moli apostolska vera. Tik pred tem pa je v knjižici navodilo — edino, ki ga Bevk ni vnesel v povest: »poprijemlji tako dolgo, kakor hitro zakonska žena za svojim možem grek.«⁷ Pač pa so v povesti dejanja in celo predmeti, ki o njih knjižica molči, a kljub temu spadajo k zagovarjanju. Kot otrok je Bevk imel večkrat priložnost opazovati deda in mu je včasih celo »asistirati«: držal je svečico (če je ni držal bolnik sam ali njegov zastopnik) ali pa odnašal kruh na ogenj.

⁴ F. BEVK, *Srebrniki*; str. 35–38. Zagovor sam je tudi tu natisnjen polkrepko; razprto pa so postavljena vsa tista mesta, kjer je govora o raznih znamenjih, dejanjih in predmetih, ki spadajo k zagovarjanju.

⁵ Glavno slovensko literaturo o zagovorih navaja Fr. KOTNIK, *Slovenske starosvetnosti*. Ljubljana 1943, str. 138–9.

⁶ »Tovariš« z dne 18. XI. 1949 je poročal o terenskem delu Etnografskega muzeja v Istri. Tam sem med drugim objavil posnetek naslovnega lista rokopisne knjižice, ki jo je etnografski ekipi daroval A. Belčič iz Socerba. To je da'o tudi Fr. Bevk pobudo, da je odstopil knjižico svojega deda Etnografskemu muzeju, kjer se danes hrani v rokopisnem arhivu.

⁷ Isto (meni trenutno nejasno) navodilo berem tudi v zagovorni knjigi nekega Antona Petriča iz l. 1840: »Jemli dol, dol, še bel hitru, kokar zakoinska žena za svojim možem gre.« Jezikovno in pravopisno se ta knjižica nagiblje proti slovenskemu zahodu. Vendar je škoda, da dr. Nikolaj Omersa (ČZN XVII, 1922, str. 96–100) ni smatral za potrebno povedati kaj več kot to, da je »slučajno« dobil v roke zanimivo zbirko. Kdo ve, kje se zdaj ta knjižica hrani?

Tudi svinca se pisatelj prav dobro spominja: košček je bil približno take velikosti kakor navadna carinska plomba. A še nekaj je bistvenega pomena pri vsakem zagovarjanju, brez česar bi se pravi zagovornik sploh ne lotil »dela«: to je zaupanje, ki ga mora bolnik imeti v moč zagovora. Tudi na ta moment Bevk ni pozabil: »Marjanca, ali veruješ v pananje?« je vprašal stari Robar. »Verujem,« mu je odgovorila vdano.

Glede samega zagovornega besedila je v Bevkovem primeru stvar čisto drugačna kakor pri Ketteju, saj imamo tu predlogo: to je »velika pana«, št. [4] v dodatku. Predlogo je pisatelj izkoristil v celoti, vendar tako, da ji je dal bolj knjižno lice. Uredil je ločila in pravopisno izgledil nekatere narečne oblike, tujko »fertigaš« (prim. n. abfertigen) je po smislu zamenjal s »pomagaš«, a namesto kače je postavil modrasa. Deloma je tudi že poizkušal razrešiti temno mesto »nuj strup od te N. stvari N. jemluj...« takole: »Nuj, strup, od Marjance pojenjui!« Samo iz sorodnih mest v drugih zagovorih bi mogli izvedeti, če je Bevkovo tolmačenje pravilno ali ne. Zaradi napačnega branja oblike s t a u v predlogi pa je v knjižno verzijo prišel s t a n namesto edino pravilnega s t o l a.

In kakor smo za Kettejev notranjski odlomek zagovora ugotovili varianto na Tolminskem, tako tudi Bevkov zagovor iz Zakojce ni osamljen na Cerkljanskem. Leta 1847 so Novice kar trikrat (30. VI., 28. VII. in 15. IX. 1847) pisale o deklci iz radovljiške »komisije« (glavarstva), ki je umrla od gadjega pika, čeprav ji ga je »panal« neki »goljujni mazec« — fužinski delavec Mataja iz Kroke. Sam dr. Bleiweis je ob tej priložnosti zagrmel nad babjeverci: »Za božjo voljo, al še ne bo konec vraž!« In k sreči ni odnehal, dokler mu neimenovan »častit gospod« ni sporočil grešnikovega imena in kako je zagovarjal. Ta zagovor je zdaj v Štrekljevi zbirki (SNP III 5163); zanimivo pa je, da je krajši in manj popoln od Bevkovega, čeprav je približno pol stoletja starejši. (V Zakojci se je n. pr. ohranila arhaična podrobnost, da sv. Šempas »en svet meč v rokah drži«). Z zakojskim in kroparskim zagovorom pa se presenetljivo ujema tudi še dolenjski, ki sem si ga poleti 1948 prepisal iz knjižice 80letnega zagovornika M. F. v grosupeljskem okraju.⁸

3. Zagovorniki

Na svoji zadnji stopnji razvoja je zagovarjanje⁹ v precejšnji meri izrastek gospodarske, socialne in duhovne zaostalosti. Zagovorniki so bili

⁸ Rokopisno gradivo v arhivu Etnografskega muzeja v Ljubljani: teren 1, zvezek 26, str. 62—65.

⁹ Ta zapleteni pojav iz ljudske duhovne kulture pri nas še ni vsestransko obdelan. Nekaj raziskovalcev je pritegnila metrično-ritmična ali tematična arhaika zagovorov (Štrekelj, Glonar, Grafenauer, Saria). Drugi (n. pr. Kotnik) so obravnavali zagovarjanje kot sestavni člen ljudskega zdravstva, ne da bi mu izkazovali kake prednosti. Mnoge je vodila želja po obogatitvi znanega gradiva z novimi pristnimi zapiski (Erjavec, Štrekelj, Koštiál, Košir, Möderndorfer idr.). Kolikor pa se je kdo dotaknil versko-psihološke, socialne ali kake druge plati tega vprašanja, je zaradi slabega poznavanja zadevnih domačih razmer redno ostal bolj na površju.

stoletja preganjani, pri čemer so tekmovali cerkvena in svetna oblast, razni prosvetljenci in predstavniki zakonito priznane zdravstvene službe. To je razumljivo, vendar ni zmeraj, povsod in popolnoma upravičeno. To pa zato, ker so bile pri nas na podeželju do nedavnega splošne razmere take, da so naravnost silile ljudstvo k raznim oblikam samopomoči, kamor spada tudi zagovarjanje. Če bi to ne bilo vsaj deloma potrebno zlo, bi se v srcu Evrope nikakor ne bilo rešilo v današnje dni. Zato je več kot umestna previdnost pri presojanju tega pojava. Obmetavati ljudi z »babejerci« in podobnimi naslovi je prelahko, da bi bilo resno. Filozofske ali psihološke obsodbe pa bi bile sredi dvajsetega stoletja anahronizem, saj vemo, da bo zagovarjanje (in z njim vrsta drugih pojavov) počasi usahnilo samo od sebe, ko bodo odpadli pogoji, ki so ga držali pri življenju.

Z etnografskega stališča bo mogoče izreči pravično sodbo o zagovarjanju šele takrat, ko bomo imeli obsežno pričevalno gradivo tudi o tem, kako sodi o stvari ljudstvo in kaj pravijo danes že redki zagovorniki sami o svojem »poklicu«. Tam, kjer so stari zagovorniki izumrli, ne da bi pustili naslednikov, velja še posebno pazljivo prisluhniti ustnemu izročilu. Iz svojega domačega kraja (na gorenjem Krasu) in od drugod vem, da jim je ohranjen hvaležen spomin; posebej se pripovedujejo anekdote o tem, kako so se upali postaviti po robu duhovnemu ali zdravniku, kako so jo zagodli temu ali onemu nasprotniku in kako so baje želi uspehe, kjer je eksaktna znanost čisto odpovedala. Druga stvar je seveda, koliko je ta slava zaslužena. Očitno imamo opravka s pretiravanji, s povečevanjem dozdevnih uspehov, ki jih je v resnici pripisati zdravniku-naravi, vendar ustnega izročila ne smemo zametavati, če hočemo priti do dragocenih pojasnil v zvezi z zagovarjanjem. Nešteto podrobnosti nam je namreč še neznanih, ker so se zagovorniki — v samoobrambi — obdajali z molkom in skrivnostjo, zlasti pred tujci, pred šolanimi in uradnimi osebami.

Iz pomenkov z nekaterimi zagovorniki, ki sem jih še našel pri življenju, in s sinovi ali z drugimi svojci rajnkih zagovornikov sem dobil o njih določeno predstavo. Tu je sicer ne bom razvijal, ker mislim to storiti kdaj posebej, toliko pa moram vendarle reči, da zagovorniki na splošno niso bili niti »goljufi« niti nevedneži. O vsakem izmed njih bi skrbne poizvedbe najbrž potrdile nasprotno. Lojz Kukovac pd. »Tamalèt« v Fradelu (Ben. Slov.), Tonin Costaperaria v Dol. Barnasu ob Nadiži, A. B. in njegov ded Miha Koren v Socerbu pri Trstu, M. F. v grosupeljskem okraju, — da omenim samo tiste, ki so mi bolj živo pred očmi —, so bili (ta ali oni verjetno še živi) poštenjaki in vsak po svoje razgledani, pismeni in načitani, navadno bolj kot vsi njihovi vrstniki v domačem kraju.

Prav zato s tem večjim veseljem tukaj ugotavljam, da se tudi Bevkovi podatki o dedu Jakobu lepo skladajo z mojimi drugod in po drugi poti pridobljenimi podatki o zagovornikih. Kar pogledjmo — vsak komentar bi bil odveč —, kako nam je Bevk predstavil svojega deda v avtobiografskem spisu *»Začudene oči«*: »Srednje velik, krepkega telesa, malce upognjen in gladko obrit...« »Bil je vojak, osem let je preživel na Laškem, naučil se je brati

in pisati, nemški in za silo laški...» Jakob se je oženil z dekletom,¹⁰ ki se je od zgodnje mladosti ubijalo s službami, selil se je iz bajte v bajto, sedemnajst let je pasel voli na otavniški planini, krpal je čevlje, lovil dneine, ljudem tolmačil pisma, ki so prihajala od oblasti, zagovarjal prisad in kačji pik...» »Bil je na glasu zaradi svoje trezne preudarnosti...» »Osem let vojaškega življenja ni preteklo brez vpliva na njegov značaj. Nič ga ni huje razburilo, kakor če se je kaj zgodilo proti navadi in zapovedi...» »V naši izbi je stala omarica, polna Mohorjevih knjig...» Med Jakobovimi najljubšimi berili je bila Sketova »Svetovna zgodovina«, »Dušna paša« Tomaža Kempčana in Tavčarjev »Slovenski pravnik«.¹¹

V omenjeni omarici je ded imel tudi posebno škatlo z zrcalom za britje in dvojnimi dnom, ki jo je bil prinesel od vojakov. Pod prvim dnom te škatle je bila spravljena zagovorna knjižica, pisana z dedovo roko. Zanimivo je, da so v Zakojci in tam okoli razen Jakoba Bevka zagovarjali tudi drugi, vendar je šel glas, da ni pomagalo. Menda niso imeli pravega pisanja; do črke natančen in zato učinkovit je bil samo prepis starega Volarja.¹² Zato so se pa ljudje radi zatekali k njemu ali pa ga klicali na dom, kakor je pač nanesla potreba. Svojo pomoč je nudil zastonj, vsaj njegov vnuk se ne spominja, da bi bil kdaj prejel kako nagrado. Od koga naj bi bil Jakob Bevk prepisal zagovore, ne vemo. Pastirji so bili večkrat oboroženi s takimi rečmi; morda je tudi Jakob dobil zagovore v prepis od kakega pastirja. V knjižici je pravzaprav pet zagovorov, vendar je samo za dva potrjeno, da sta res rabila: za prisad in za gadji pik. Ko je Bevkov oče Ivan nekoč visel med življenjem in smrtjo zaradi »snetljaja« na desni nogi, si ded Jakob ni vedel drugače pomagati, kakor da je »vzel palico in odšel v Bohinj. — Po Čmarja —, so rekli... Ta Čmar¹³ je bil močan kmet, na glasu kot padar...»

Ob poti Jakoba Bevka iz Zakojce v Bohinj k Čmarju se mora človek nehoti zamisliti. Skušajmo se vživeti v tedanje razmere pri Volarjevih:¹⁴ dolga bolezen očeta — glavne delovne moči — pri hiši, kjer se je živelo sproti, brez izdatnejših prihrankov v blagu ali denarju; vrsta nepreskrbljenih otrok, ki jim grozi smrt rednika; mati, ki jo tlači žalost in skrb za prihodnost... Kaj naj bi počel ded Jakob, edini, ki pri splošni zmedenosti še ni bil izgubil glave? Mar naj bi šel po zdravnika? Tolmin je takrat res že imel zdravnika, a da ga je Jakob poiskal — mar bi bil ta hotel na tako dolgo pot?

¹⁰ Bevkova babica; iz vnukovih spisov vemo, da je tudi ona imela opravka z zdravljenjem: »Babica Neža je bila izvedena ženska, nekatera sosedja je prihajala k nji po svet in po zdravila.« In še: »Zaradi nedovoljenega izvrševanja babiške obrti je bila obsojena na tri dni zapor.« »Vsi vaški otroci so sveto verovali, da nosi otroke stara Volarjevka, moja babica« (Začudene oči).

¹¹ S tem in z drugimi podatki, ki jih v »Začudenih očeh« ni, mi je prijazno postregel Fr. Bevk ustno.

¹² To ime se je Jakoba prijelo, ko je dolga leta pasel vaške voli; po njem še danes pravijo Bevkovi v Zakojci »Volarjevi«.

¹³ Menda je bil doma iz Srednje vasi v Bohinju; klicali so ga na vse strani. Fr. Bevk mi pravi, da se je pri Volarjevih večkrat oglasil, ker sta si bila dobra z dedom Jakobom. Ta ga je včasih šel klicat tudi za druge. Kjer je bil kdo hudo bolan, so rekli: »Če mu Čmar ne bo pomagal...»

¹⁴ Prosto po Bevkovih podatkih iz »Začud. oči«.

Da bi mu jo kočar mogel plačati, še misliti ni, iz samega človekoljubja pa zdravniki tudi niso lezli po tolminskih in cerkljanskih hribih. Stvarno gledano, dedu ni ostalo drugega, kakor zadnji obupni korak: »Po Čmarja! Če bi prav ne koristilo, škoditi ne more! In če pride do najhujšega, si vsaj ne bomo mogli očitati, da nismo poizkusili vsega!«

Tako ali podobno je bilo malone povsod tam, kjer so »panali«, »lečili«, »zagovarjali« ali kakor se že temu pravi v raznih krajih. Kdo pa je tega kriv? Zagovorniki ali revščina, ki je take stvari narekovala? Znanost je dolžna nepristransko pretresati »dobro« in »slabo«, svetle in temne strani v življenju naših očetov in dedov.

4. Dodatek

Zagovorna knjižica Jakoba Bevka je prišla v Etnografski muzej v Ljubljani 24. XI. 1949; daroval jo je France Bevk. Sestoji iz osmih nepaginiranih listov belega brezlesnega papirja (šest popisanih in dva nepopisana) in iz pergamentnega ovitka vel. $10,7 \times 7,2$. Knjižica je preprosto sešita. Pisana je z navadnim črnilom, razen zagovora za prisad na koncu: ta je vijoličaste barve in je prišel v knjižico kasneje kot ostali štirje zagovori. Vendar je vseh pet vpisala ista roka. France Bevk, ki je poznal rokopis svojega deda, potrjuje, da je knjižico pisal Jakob Bevk lastnoročno. Pisava je gajica (glej facsimile na str. 341). Toda naj sledi prepis ad notam et litteram (strani sem označil v oklepaju).

(1) Za Mramor

- [1.] Jest govarim jen terdno rečem vjmen S. trojce vjmen Boga očeta + in Sina +. in Bog S. duha +. vjmen Marije divice in S. šentjenša Bula Mramor Mramorka / (2) bođitišna kati očes jest te zagavarim desemoreš, pašit jest te zaratim dese moreš pašit jest zaratim skus samga živiga boga skus samga Jesusa Kristusa deti moreš jejnet, nasaj /

(3) Od Vagne

- [2.] Sveta Santa Ela vskpreliva, voda teče koker se ta vsk od vade loč, tako hitro semoreš ogen lačit, od teh keršenih kosti jen keršeniga mesa, spad te keršene kože / (4) vjmen Boga očeta vjmen Boga Sina vjmen Boga Duha /

(5) Ta mala pana

- [3.] Strup jeste panam u imen boga+Očeta uimen boga+Sina v imen boga+Duha poidi poidi von N. jen poidi pad ta zelena skala
če je melzna jemolsi /

(6) Velika pana

- [4.] Ohti S. Mager Ohti S. Maric ohti S. Stefan odkoder je peršo ta strup, tako deleč moreš nasaj jet nuj (ta)¹⁵ strup odte N. sttvvari N. jemluj per te živini / (7) al pa per človeko Mali 5 oče: 5 čem. jen vira
patem reci na ta kruh, moj Bog Oče + Bog Sin pa moj Bog S. Duh
Strup jest tebe zaratim de poidi na ta kruh jen skus ta Kruh /

¹⁵ Ta je prečrtan.

<i>oči ka pana</i> <i>ohi S. Mager</i> <i>ohi S. Maric</i> <i>ohi S. Stefan</i> <i>odhoder je peršo</i> <i>ba strup, ba kidelec</i> <i>moreš na saj jet</i> <i>naj ka strup</i> <i>od te N. stvarci</i> <i>N. jemluj per</i> <i>te rivi ni</i>	<i>al pa per človeka</i> <i>Mali 5 oč: 5 čem</i> <i>jen vira</i> <i>pa tem reci na ta</i> <i>Kruh, moj Bog</i> <i>oče + Bog Sin</i> <i>pa moj Bog S. Duha</i> <i>Strup jest tebe</i> <i>karasim te pčisti</i> <i>na ta Kruh jen</i> <i>skus ta Kruh</i>
---	--

(8) moreš jet vta kača u imen Bog očeta + vimen Boga Sina + v imen Boga S. Duha jen vimen S. Šempasa sdej trikrat pluni vta kruh. /

(9) patem reci

Tam stai ena sveta gora na te gori staj en svet stau na timo stalo staj svet sem pas en svet meč v rokah derži peršla je knemo Mati Božije je pernesla / (10) na rokah usmilenga Jesusa jen je rekla sakaj ti na fertigaš tiga Človeka al pa ta živina

paprijemli tako dolga koker hitro zakonska žena za saj m Možem gre — Apostolska vira /

(11) Za prisad

[5.] Prisad jest tebe baram¹⁶ od kod siti prišo ali si peršo od Sonca ali od lune ali 4 lementau mrak vada ali ogen. Čej kešen uržah, tega, tako more vset ta strup nase. uimen Boga Očeta / (12) Uimen Boga Sina uimen Boga Duha /

Zagovorne formule bi bilo treba zdaj razvrstiti v verze, saj se da skoraj povsod razbrati prvotna vezana oblika. Toda to pot sem se moral omejiti samo na objavo izvirnika. Česar pa tu nisem mogel, storim ob drugi priložnosti v zvezi z raznimi objavljenimi in neobjavljenimi zagovornimi besedili, ki jih mislim obdelati posebej.

¹⁶ Prvotno sem mislil, da je oblika »baram« zašla sèm po pismeni poti, iz gorenjsko-koroških bukovniških tekstov. Toda Fr. Bevk pravi, da je v tolminskih govorih vsaj za njegove mladosti bila še živa. Na Grahovem je n. pr. večkrat slišal: Pobaraj ga! Ga je pobaral ipd.

Résumé

LA CONJURATION CHEZ DEUX ÉCRIVAINS SLOVÈNES

L'auteur nous montre la conjuration du venin de vipère, comme l'ont décrit dans leurs textes artistiques deux écrivains modernes slovènes: Dragotin Kette dans son récit «Comment j'ai conjuré le venin au vieux Šimonca» (1897) et France Bevk dans sa nouvelle «Les pièces d'argent» (1936). Ces deux écrivains ont puisé les données sur la conjuration chacun dans son village natal, situés l'un et l'autre dans la partie ouest de la Slovénie, dans l'ancienne Marche Julienne: Kette aux environs de St. Pierre du Karst et Bevk à Zakojca près Cerkno (district de Tolmin). Dans les deux cas les formules de conjuration sont authentiques et chez Bevk les actes sont, en outre, présentés avec la plus grande fidélité. Le grand père de Bevk, Jakob (1828—1922), était, en effet, un conjurateur professionnel et notre écrivain l'a plusieurs fois observé, dans ses années d'enfance, pendant l'exercice de son «métier» peu ordinaire. Le conjurateur Jakob Bevk avait les textes des conjurations dans un mince «grimoire» manuscrit. L'écrivain France Bevk fit présent de ce livret en 1949 au Musée ethnographique de Ljubljana. Les formules tirées de ce livret sont publiées dans l'«Appendice» ad notam et litteram.

Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih

Francè Bezljaj

Kljub vojnim letom se je v tem času nabralo sorazmerno precej novih doneskov, ki se bolj ali manj posredno dotikajo slovenskega bajeslovja. Natančnejšo bibliografijo je danes še nemogoče sestaviti, dokler ne bodo zadovoljivo urejene povojne težave z nabavo strokovne literature. Prav lahko je mogoče, da bi prezrl marsikaj važnega. Toda tudi stvari, ki so izšle pri nas doma ali v naši neposredni bližini, so vzbudile za čudo malo odziva v naši strokovni kritiki. Medtem ko v razdobju med obema svetovnima vojnama nismo razen uvoda v Keleminovih Bajkah in pripovedkah slovenskega ljudstva, katere je izdala 1930 Mohorjeva družba, dobili nobenega poskusa tolmačenja naših mitoloških starin, se je v zadnjem desetletju pojavilo več študij te vrste, ki se med seboj silno razlikujejo po delovnih metodah, po znanstveni resnosti in seveda prav tako tudi po končnih rezultatih.

Na prvem mestu bi omenil Josipa Mala, ki je poizkusil podati nekakšen splošen pregled slovenske mitologije v razpravi Slovenske mitološke starine (GMDS XXI 1940). Kasneje je isto snov nekoliko predelano